

Nederlanders steeds asocialer, wat is er gebeurd met onze normen en waarden?

Hufterig gedrag, agressie tegen politie en hulpverleners, voetbalsupporters die alle grenzen overschrijden: mensen zijn zich de laatste jaren bepaald niet beter gaan gedragen. Toch blijft een serieus, inhoudelijk debat over normen en waarden al jaren uit. Waarom is de politiek zo stil? En wordt het geen tijd om ons gedrag eens tegen het licht te houden?

Chris van Mersbergen 4 jun. 2023

Het was een paar weken geleden. Ries, medewerker veiligheid & service bij de NS, ziet een man fietsen door de stationshal in Arnhem. „Dus ik sprak hem aan, vroeg of hij wilde afstappen.”

Meteen discussie.

„Waar haal je het lef vandaan om mij aan te spreken?”

„In de huisregels staat dat je hier niet mag fietsen.”

„Je bent zeker jaloers op mij, omdat je zelf geen fiets kan betalen. Wat wil je gaan doen dan?”

De man wil vluchten, Ries houdt hem tegen. „Zielig flikkertje”, roept de man. „Toen was ik het zat, en heb ik hem aangehouden voor belediging.” De 30-jarige NS-medewerker noemt het een ‘simpel voorbeeldje’. Maar hij maakt zulke dingen veel vaker mee dan hem lief is. „Meestal gaat het nergens over. Mensen die in de hal roken, of over een toegangspootje springen. Je verwacht dat ze snappen dat je ze aanspreekt. Maar je krijgt steeds vaker agressieve reacties terug.”

We spreken Ries (zijn volledige naam is bekend bij de redactie) omdat we willen weten wat er in hem, een willekeurige Nederlander die zijn werk doet in de publieke ruimte, opkomt bij het onderwerp normen en waarden. Zijn indruk: het wordt er niet beter op, hoe we in dit land met elkaar omgaan.

Een van zijn collega's zei onlangs: vroeger was het soms knokken als mensen wilden wegvlugten, nu komen ze naar je tóé om te vechten. „Het is echt erger dan voor corona. Mensen gaan veel sneller van nul naar honderd. Ze blijven je aanstaren, proberen je te intimideren. ‘Is er iets?’ ‘Wat moet je?’ Terwijl: ik ben ook een mens, ik wil gewoon op een prettige manier mijn werk kunnen doen.”

Normen en waarden, de begrippencombinatie lijkt een beetje in de mottenballen te zijn terechtgekomen. Terwijl: als je met iemand als Ries praat, of een tijdje het nieuws volgt, vraag je je af waarom dat eigenlijk zo

is. Is een stevig debat over de manier waarop we in dit land samenleven niet harder nodig dan ooit?

Fakkel

We kennen de voorbeelden allemaal: voetbalsupporters die met vuurwerk, aanstekers en bier gooien of massaal de politie te lijf gaan, ambulancemedewerkers die belaagd worden, demonstraties die volledig uit de klauwen lopen, een minister die thuis met een brandende fakkel wordt opgezocht. Maar het zit ook in kleinere dingen, gedrag dat misschien niet onwettig, maar wel onprettig is: voordringen in de trein, nare dingen roepen op straat, asociaal rijden, schelden op sociale media.

„Voor een deel is gedrag een uiting van woede over het regeringsbeleid”, zegt Josje den Ridder, hoofdonderzoeker bij het Sociaal en Cultureel Planbureau, over de brede waaier aan asociaal, intimiderend en agressief gedrag. „Maar wat breed gedeeld wordt: veel Nederlanders ervaren de manier waarop we samenleven als steeds minder prettig. Dat is al jaren zo. Vaak zijn ze overigens wel positief over hun eigen directe omgeving.”

Nu kunnen mensen wel denken dat we steeds slechter omgaan met elkaar, maar is het ook zo? Het aantal keren dat iemand voordringt in de trein of geen voorrang verleent aan een voetganger op het zebrapad is nu eenmaal niet te meten. Toch zijn er graadmeters om de stelling te onderbouwen, zegt socioloog Bas van Stokkom, die gespecialiseerd is in huftergedrag. „Zelf vind ik het aantal aanvallen op publieke functionarissen de beste maatstaf.”

In 2022 maakten bijna tienduizend personen zich schuldig aan geweld tegen mensen met een publieke taak. Het cijfer is al een paar jaar vrij stabiel, al wordt de zwaarte van de delicten volgens het Openbaar Ministerie ernstiger.

In 2022 werden 9911 mensen door het Openbaar Ministerie verdacht van agressie of geweld tegen mensen met een publieke taak, zoals politieagenten of ambulancemedewerkers. Het aantal stijgt de laatste jaren licht. Volgens het OM wordt de gemiddelde ernst van de delicten zwaarder.

60%

Zo'n 60 procent van de Nederlanders is somber over de kant die het opgaat met ons land, meldde het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) onlangs. Het verlies van gezamenlijke normen en waarden wordt daarbij vaak als een probleem benoemd.

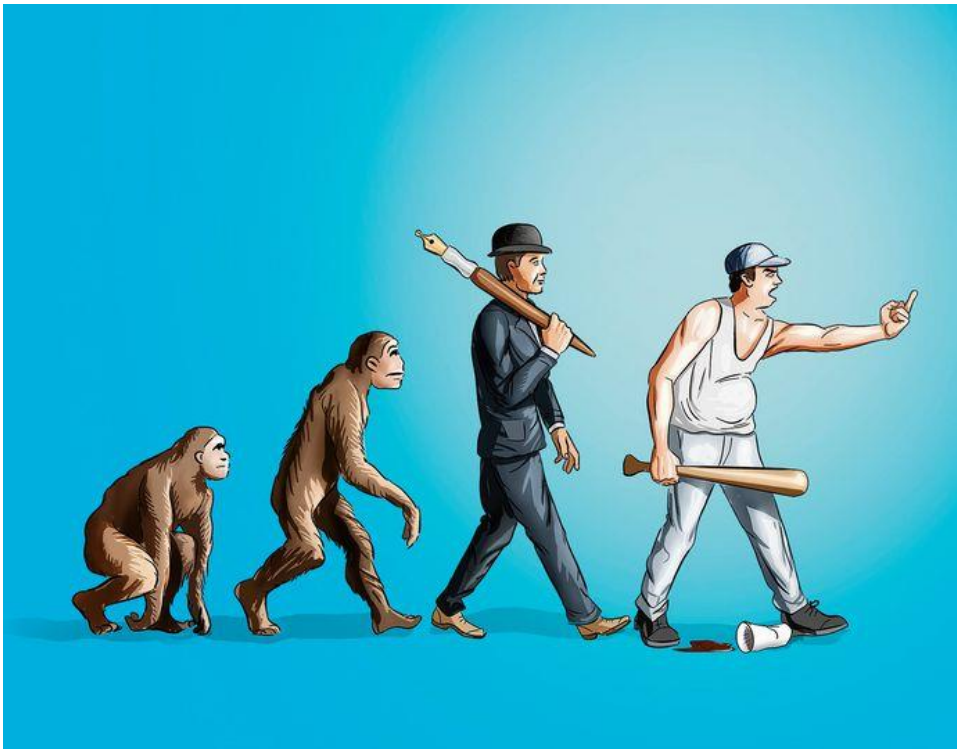
26%

Meer dan een kwart van de Nederlanders, 26 procent, noemde de manier van samenleven en normen en waarden vorig najaar spontaan toen hun gevraagd werd naar dingen waar ze zich zorgen over maken. Dat percentage was in 2021 iets hoger. Volgens het SCP komt dat ook doordat er steeds méér maatschappelijke problemen bij komen waar mensen zich druk om maken.

Van Stokkom ziet een reeks aan verklaringen voor de verruwing van onze samenleving. Tanend gezag van ouders, leraren, de politie en de politiek. Een groeiende invloed van 'het scherm', waardoor mensen veel vaker enkel

informatie tot zich nemen uit hun eigen bubbel. Het narcisme dat in de westerse maatschappij nauwelijks grenzen lijkt te kennen speelt zeker ook mee, zegt Van Stokkom. En, stelt hij: parallel aan de opkomst van 'woke' en de toegenomen aandacht voor grensoverschrijdend gedrag leeft in sommige kringen juist de machocultuur weer op. „Dat zie je bij voetbalhooligans, in de criminaliteit, maar ook in de politiek. Kijk naar de opkomst van populistische mannelijke leiders.”

Het gevolg, vat de socioloog samen: „Een groeiend aantal mensen denkt dat de wereld om hen draait, en ze menen daarbij vrij spel te hebben, voelen zich niet geremd door gezaghebbenden. Op plekken waar sociaal gedrag wordt verwacht, zoals op kantoor of op school, zijn de omgangsvormen vaak nog niet eens zo beroerd. Maar op vrijplaatsen daarbuiten – neem het voetbal – lijkt het steeds vaker en heftiger mis te gaan.”

© Mark Reijntjens

Denken dat de huffer altijd 'de ander' is, is naïef, stelt Van Stokkom. „Het zit in ons allemaal. In onze maatschappij is er soms veel zelfbeheersing nodig om niet zelf tot asociaal gedrag over te gaan.”

Wat is de rol van de politiek? Als er weer eens iets onverkwikkelijks gebeurt, zijn ministers en Kamerleden er vaak als de kippen bij om het wangedrag in de fermste woorden te veroordelen. Zo noemde minister van Justitie en Veiligheid Dilan Yesilgöz de Feyenoordfan die een aansteker op het hoofd van Ajacied Davy Klaassen gooide op Twitter 'een enorme huffer'. Dat een dader 'keihard' gestraft moet worden, ook daar zijn politici het meestal snel over eens.

Maar daarna valt de discussie vaak stil, erkent Kees van der Staaij, die onlangs zijn 25-jarig jubileum als SGP-Kamerlid vierde. „Zo'n tweet is snel verstuurd. Maar een wezenlijke discussie over waar zulk gedrag vandaan komt, en wat de politiek zou kunnen bijdragen aan een oplossing, ontbreekt daarna vaak. Helaas.”

Dat ziet ook 'huffersocioloog' Van Stokkom. „Er zijn vanuit de politiek inderdaad weinig initiatieven om normaal, fatsoenlijk gedrag terug op de agenda te krijgen.” Zou dat wel belangrijk zijn? „Ja, natuurlijk.”

Metro stilgezet

Friso Wielenga, historicus en auteur van het vorig jaar verschenen boek *Op zoek naar stabiliteit over de jaren van Jan Peter Balkenende als premier van Nederland*, vindt het hameren op normen en waarden ook 'absoluut' een taak voor politici. „Niet in de zin dat je burgers vertelt wat ze moeten doen, dat zou nooit worden geaccepteerd. Maar het onderwerp agenderen, zeker!”

Iemand die dat ook van politici verwacht, is Nationaal Coördinator Antisemitismebestrijding Eddo Verdoner. Begin deze maand nam hij tevreden kennis van het bericht dat in Amsterdam een metro met 154 AZ-supporters werd stilgezet. De fans, die op weg waren naar de wedstrijd Ajax-AZ, stopten ondanks herhaalde waarschuwingen niet met het zingen van antisemitische liederen. Ze werden allemaal aangehouden wegens groepsbelediging.

Eindelijk, zegt Verdoner, was er een duidelijk 'normstellend optreden'. „Dit soort verboden uitingen wordt al veel te lang gedoogd. Het gevolg is dat schelden met 'Jood' gemeengoed wordt op scholen, op voetbalvelden, op sociale media. Dat is heel gevaarlijk, je mag dat als overheid niet accepteren.”

En dus zou die overheid veel meer 'naar voren moeten treden', vindt Verdoner. „Door zich consequent klip en klaar uit te spreken: dit is de norm, en als je die overschrijdt, dan pakken we je aan. Antisemitisme groeit. Die geest moet je terug in de fles duwen.”

Van der Staaij kan er zich iets bij voorstellen. De nestor van de Tweede Kamer zag in 25 jaar het parlementaire debat verharden. „Je ziet dat filmpjes met polariserende uitspraken op sociale media veel beter scoren dan inhoudelijke teksten met een vriendelijke toon. Op die manier wordt het destructieve beloond. Zachtere waarden delven het onderspit.”

Zou er ruimte zijn voor een partij of politicus die een nieuw moreel appel doet, net zoals Balkenende met horten en stoten probeerde? „Wel als je het op een verstandige en vooral integere manier kunt brengen”, zegt Van Stokkom. „Er is een stille meerderheid die zich niet laat horen, maar wel behoorlijk ontevreden is over hoe we in ons land met elkaar omgaan. In mijn ogen is het braakliggend politiek terrein.”

Los daarvan, zegt Van der Staij, is een nieuw maatschappelijk fatsoensdebat hoognodig. „In een democratie kan een overheid functioneren als ze, gesteund door mensen die van goede wil zijn, kan optreden tegen de kleine groep mensen die zich nergens wat van aantrekt. Maar als die kleine groep te groot wordt, ontstaat er een wezenlijk probleem.”

Hoe keren we het schip, en wie moet dat doen? Het zijn vragen waar NS-medewerker Ries zich niet over wil uitspreken. „Dat is niet aan mij.” Wat hij wel fijn zou vinden: dát er iets verandert. „Ik heb heus plezier in mijn werk, hoor. Je kunt mensen helpen, met een blij gevoel hun reis laten vervolgen. Maar er zijn ook veel dagen dat ik denk: hoe breng ik dit tot een goed einde? Dat kan toch nooit de bedoeling zijn?”